

ZAKLJUČAK

Za vrijeme Velikog rata 1683–1699. međunarodni položaj Dubrovačke Republike bio je značajno uzdrman, naročito prema Porti, njenom vrhovnom zaštitniku. Potpisivanjem Bečkog ugovora 1684. Dubrovnik se stavio pod pokroviteljstvo pobjedničke Habsburške Monarhije da bi izbjegao mletačku opasnost. Poslije Karlovačkog mira mogao je Dubrovnik obnoviti stare političke odnose na novim osnovama. Republika je otada, samo svake treće godine plaćala Porti 12.500 dukata. Dubrovačka diplomacija nastavila je i u 18. stoljeću održavati dobre odnose s Turskom što joj je omogućilo punu zaštitu. S bosanskim pašom održavala je dobre odnose ojačane slanjem poslanika, darova, liječnika, stručnjaka, primanjem turskih gostiju, izvozom morske soli, te pomoći protiv Crne Gore. Albanija je Dubrovniku bila važna zbog dobave drva i žita, te zbog sigurnosti plovidbe Jadranom, odnosno poradi kontrole ulcinjskih gusara. Pri kraju 18. stoljeća Dubrovnik je znao ugostiti i osmanskog pobunjenika, skadarskog pašu Mahmuda Bušatliju, pri čemu je potajno zahtijevao u Carigradu i Sarajevu da Porta poduzme ratni pohod protiv nemirnog odmetnika.

Za vrijeme Velikog rata dubrovačka je trgovina na Balkanu gotovo potpuno uništena. Republika se još uvijek nadala da bi se nekada cvatuće trgovačke naseobine mogle ponovno obnoviti. Ipak, u turskim lukama zapadnoeuropski su trgovci razvili dinamičnu trgovinu, a osmanski su se trgovci nastojali zaštititi od ponovnoga gospodarskog prodora povlaštenih Dubrovčana. Unatoč tome obnovljene su kolonije u Beogradu i Novom Pazaru, a dubrovački su trgovci dolazili i u nekoliko bugarskih i srpskih gradova. Do 1750. dubrovačka je trgovina na Balkanu gotovo sasvim zamrla i samo je u Ruščuku i Novom Pazaru djelovalo nekoliko Dubrovčana. Kroz čitavo je stoljeće Republika vodila ogorčenu borbu za slobodu svoje trgovine u Turskoj, protiv novih carina i daća koje su uvodile turske vlasti i lokalni moćnici.

Dubrovniku nije uspjelo podignuti vlastitu trgovinu na Balkanu, ali je država htjela zadržati onu turskih trgovaca. Bosanski trgovci vladali su prometom u njenoj luci i kao takovi dospijevali u književnost. Dubrovnik se energično borio na Porti protiv samovoljnih carina koje su turske vlasti zahtijevale od trgovaca, kako bi mogao neometano teći priljev turske robe iz zaleđa. Istovremeno je ustrajao na svojem starom pravu da ostane jedina veća osmanska izvozna luka između Splita i Drača.

Ipak, u razdoblju od sredine 17. stoljeća do 1797. jadranske i prijadranske pozicije starih velesila Mletaka i Turske odražavaju opće ekonomsko i političko slabljenje njihove centralne moći. Turska se carevina morala potpuno povući iz Podunavlja, a usto je izgubila pozicije na jadranskom obalnom pojasu, posebno u Dalmaciji. Njezin je opći državni, pa i ekonomski sistem stalno slabio, ugrožen korupcijom i partikularizmom.

Uz Požarevački mir 1718. godine sklopila je Turska s Austrijom i trgovački ugovor obavezujući se da će njenim podanicima garantirati slobodu trgovanja na osmanskim teritorijima. Tursko povlačenje iz Podunavlja imalo je i izravnog utjecaja na pomorstvo jadranskih luka. Ono je omogućilo širenje austrijskog unutrašnjeg tržišta, oživjelo riječnu plovidbu Dunavom i Savom, te olakšalo gravitiranje bogatih agrarnih područja sjevernim jadranskim lukama, Trstu i Rijeci. Turska je prestala biti važan faktor na Jadranu, pa i u njegovoj pomorskoj plovidbi i trgovini.

Mleci su ekonomski u sličnom položaju. *Serenissima* se nikada nije oporavila od udara kojeg joj je zadala mediteranska pomorska kriza još početkom 17. stoljeća. U 18. stoljeću sve više i brže nazaduju. Njihova aristokracija ulaže kapitale u zemljišne posjede u zaleđu metropole i izbjegava rizik pomorsko-trgovačkog poslovanja. Da bi unaprijedila gospodarstvo i otplatila golemi javni dug povećan u protuturskim ratovima, Venecija poduzima razne mjere – daje carinske olakšice i uspostavlja liberalniji odnos prema pomorskom prometu na Jadranu, sklapa trgovačke ugovore s mnogim mediteranskim i ostalim europskim državama, dopušta i strancima obavljanje obrta u Mlecima, te pokušava reformirati carinski sistem. To je pomoglo smanjenju javnog duga naraslog u ratovima, ali nije zaustavilo ekonomsko stagniranje mletačke metropole i države u cjelini.

Kada su se Mleci Karlovačkim mirom domogli Neretve, Herceg Novog i Risna, pokušavali su preko njih, kao i preko Splita, monopolizirati trgovinu s Bosnom. Trgovina u tim lukama doista je nešto oživjela početkom 18. stoljeća, ali to je bilo preslabo i za samo održavanje postojećih gospodarskih pozicija a kamoli za stjecanje novih. Razbijanjem trgovačkog mehanizma i sistema mletačke države i utiranjem putova sve življenjem prometu mimo Mletaka i protiv njih, stvarali su se novi uvjeti ekonomskog života. Već tada je započeo onaj ekonomski proces kojim je pomorstvo Dalmacije – materijalnim sredstvima i osobito poduzetnošću vrsnih pomorskih kadrova – znatno pridonijelo razvoju velikoga tršćanskog pomorsko-trgovačkog emporija. U ratu od 1737. Dubrovnik je želio od Austrije kupiti tursku Hercegovinu kad ju zaposjednu carske trupe, čime bi istovremeno spriječio i mletački obruč oko Grada i austrijsko zauzimanje Republike.

Francusko je pomorstvo i pomorska trgovina zadalo dodatne udarce Mlecima ne samo na Mediteranu, nego i na Jadranu. Francuska trgovačka mornarica konkurira mletačkoj povoljnim vozarinama, a francuska trgovina zauzima dominantan položaj na čitavom Levantu. Ta se trgovačka ekspanzija širi u 18.

stoljeću i na Balkanski poluotok, pa je već 1685. otvoren francuski konzulat u Solunu, a tijekom 18. stoljeća u svim važnijim grčkim trgovačkim centrima, zatim i na samome jadranskom području, u Draču, Dubrovniku i Šibeniku. Tako su Mleci, unatoč povećanju teritorijalnih posjeda u srednjoj i južnoj Dalmaciji potkraj 17. i u 18. stoljeću na račun Turske, ekonomski i politički predstavljali samo blijedi odsjaj nekadašnje jadranske sile. Time se stvorila nova ekonomska situacija u pomorstvu Jadrana, i nastale nove ekonomske mogućnosti čak i za pomorsku privredu mletačkog posjeda na dalmatinskoj obali.

Dubrovačka je Republika potkraj 17. i u početku 18. stoljeća doživjela dvije mletačke navale koje su ugrozile njezinu trgovinu i opstanak. U oba slučaja osnova spora bila je trgovina s turskim zemljama u zaleđu, a u njezinu okviru trgovina soli, posebno na Neretvi, jer je sol još uvijek privlačila tursku trgovinu na obalu. Iako su i ovaj put sredstva borbe bila nesmiljena, Dubrovnik se obranio i održao. Za njega su uvjeti borbe bili to teži što je velikim potresom 1667. pretrpio znatne materijalne štete. Uza sve teškoće dubrovačko se pomorstvo ipak održalo. Ono je oko sredine 17. stoljeća bilo spalo na kojih 120 brodova manje nosivosti, to jest na trećinu u odnosu na period svoga cvata u 16. stoljeću. U drugoj polovici 17. stoljeća veći se brodovi prodaju, a ostaju pretežno manji brodovi koji posluju uglavnom po Jadranu i nešto po Levantu. Slična je situacija i u prvoj polovici 18. stoljeća.

Ekonomski i carinski sistem i mehanizam aristokratske Dubrovačke Republike bio je u osnovi jednako zastario kao i sistem u Mletačkoj Republici, pa ga je stoga u osnovi jednako ugrozio novi ekonomski razvoj. Ipak se u Dubrovniku, bar još u ono vrijeme, razvoj kretao drugačije. U prvom redu stoga što je na razmjerno malom državnom teritoriju bilo moguće vršiti više-manje efikasnu kontrolu nad gospodarskim sustavom koji se mogao prilagoditi lakše od mletačkog. U ovo vrijeme, kada je dubrovačka trgovina na Balkanu gotovo potpuno propala, odvijao se brzi uspon trgovačke mornarice. Dubrovački brodovi duge plovidbe, nakon procvata u 16. stoljeću, u sljedećem su gotovo nestali. Oko 1740. ponovno se izgrađuju veliki brodovi. Neutralni dubrovački brodovi iskoristili su englesko-francuske ratove sredinom stoljeća za kojih su prevozili raznu robu po čitavom Sredozemlju. Posvuda nastaju dubrovački konzulati, vlasti donose nove zakone o plovidbi, a i Porta je intervenirala protiv afričkih gusara. Oko 1784. imao je Dubrovnik 164 velika broda od kojih su mnogi plovili za Ameriku. Od 1776. do 1799. samo je u Aleksandriju godišnje uplovljavalo oko 60 dubrovačkih brodova. Godine 1805. bilo je ukupno 270 brodova pod dubrovačkom zastavom.

Na početku 19. stoljeća Dubrovnik je bio još uvijek vrlo snažna izvozna luka za bosanske trgovce. Procvat pelješkog pomorstva u Orebiću nije zbog toga imao za Dubrovnik ni izdaleka one negativne ekonomske posljedice koje je u krajnjoj liniji imalo na primjer rovinjsko i lošinjsko za Mletke. Dubrovnik se rušenjem mletačkog monopola i dominija izdašno služio i njegova se pomorska obnova dobrim djelom zasnivala baš na novim prilikama koje su

nastale tim rušenjem. Pelješko se pomorstvo ne podiže na račun vakuuma u gospodarskom sustavu Dubrovačke Republike, već prije svega na račun likvidacije mletačkog monopola. U vezi s tom likvidacijom oživljava općejadranska trgovina koju posebno stimuliraju slobodne luke u Anconi, te one habsburške u Trstu i Rijeci.

Propadanjem Mletaka i Turske, najviše se okoristila Habsburška Monarhija kao treći partner u borbi za prevlast na Jadranu. Prvih desetljeća 18. stoljeća ona se teritorijalno znatno proširila na Balkanu i u sjevernoj i južnoj Italiji. Iako nije proširila svoj neposredni obalni posjed u Tršćanskom zaljevu i na Kvarneru, ekonomskom je politikom stekla prvorazredno značenje na Jadranu. Prva faza te politike obuhvaća drugu polovicu 17. stoljeća kada je Austrija – likvidiravši definitivno obnovljenu trgovačku akciju Zrinskih i Mletaka putem bakarske luke – odlučno usmjerila svoj ekonomski život u smjeru tadašnje merkantilističke politike u Europi. Najznatniji naponi u tom smjeru zbivaju se od 1670. do 1680. kad je osnovana i prva Orijentalna trgovačka kompanija (1670). Bez vlastitog kapitala i trgovačkog mehanizma, Austrija intenzivno nastoji privući holandske trgovce i pomorske poduzetnike u svoje jadranske luke. Potkraj 17. stoljeća već je organizirala državni monopol nad proizvedenom soli na čitavom primorju, a isto tako i dovoz jeftine soli iz južne Italije, premda bez većeg uspjeha.

Austrijski merkantilizam u toj prvoj fazi nije ostvario veće rezultate u razvitku pomorstva. Njegovo značenje je u tome što je stvorio osnovu za mnogo uspješnije ekonomsko-političke mjere u drugoj fazi, u tijeku prve polovice 18. stoljeća. U sklopu tih mjera nesumnjivo su najznatnije patent o slobodi plovidbe (1717) i onaj o proglašenju Trsta i Rijeke slobodnim lukama. Ti su patenti važni ne samo zbog toga što su i formalno potvrdili propast mletačkog dominija na Jadranu, nego i stoga što su već sadržavali cjelovit program austrijskog merkantilizma u odnosu na pomorstvo i pomorsku trgovinu. Znatni pokušaji i naponi išli su za tim da se ostvari sloboda i maksimalni razvoj trgovine, manufakturne proizvodnje, utemelje trgovačko-proizvodne kompanije, ojačaju pomorsko-trgovački emporiji i favoriziraju domaći i strani trgovci koji bi se u njima stalno naselili. Nadalje, država je imala organizirati posebnu trgovačku sudbenost, donijeti trgovačko i njemu srodno zakonodavstvo, sanitarne mjere i propise za lučki promet, urediti ceste i veze zaleđa s lukama i osigurati sigurnost u njima.

Austrijski merkantilizam nije toliko favorizirao kvarnerske luke kao Trst. One su ipak mnogo napredovale u ovom razdoblju oslobođene mletačkog ekonomskog pritiska i povezane s prirodnim zaledem gdje se, u većoj ili manjoj mjeri, trgovina intenzivno unaprjeđuje. Manufakturna proizvodnja na Rijeci i u Bakru mijenja u 18. stoljeću vjekovni tranzitno-posrednički karakter njihove trgovine. Značajno je da je sve do osamdesetih godina spomenutog stoljeća Bakar bio vodeća izvozna luka na Kvarneru, očito zbog izvoza drva, dok ga je 1780. Rijeka i u tome konačno premašila, iako je 1776. proglašen slobodnom

lukom. Senj, Novi Vinodolski i Kraljevica dosta su žive luke, ali potkraj stoljeća mnogo zaostaju za Rijekom koja postaje glavna kvarnerska luka s perspektivama za budućnost, to više što su propali pokušaji da se u Vinodolu stvori veće manufakturno središte.

Nova »zapadna« orijentacija Dubrovnika nije bila uvjetovana samo političkim razlozima, već također živahnim trgovačkim odnosima. Dubrovnik je imao prednost neutralne zastave male i politički neopasne Republike koja je u vremenima čestih ratnih zapleta mogla osigurati slobodan promet i trgovinu, te su se zato njome služili i brodovi habsburških, pa čak i mletačkih luka. Tako je i ovaj faktor olakšavao situaciju dubrovačke mornarice i omogućavao joj i u novim prilikama snalaženje i napredovanje.

Rusko-turski rat 1768–1774. ugrozio je teško dubrovačko pomorstvo koje je pod turskom zaštitom stalo, naročito zato jer je Republika došla u sukob sa Rusijom. Čitavo pomorstvo bilo je blokirano. Dubrovnik je 1771. zahtijevao u Beču pomoć protiv Rusije. Dubrovčani su uspjeli u pregovorima s Rusijom te su zadržali svoj položaj na Mediteranu.

Na unutrašnjem je društveno-političkom planu dubrovački patricijat bio u gospodarskom i demografskom slabljenju, ali je unatoč toga zadržao sveukupnu političku moć u svojim rukama. Novo je pomorstvo stvorilo novo građanstvo koje se zajedno s činovništvom odijelilo od ostatka puka pri čemu nije ugrozilo moć plemstva. Nakon godina siromaštva do 1740. u nastavku je stoljeća uslijedio gospodarski uspon. Ekonomski je polet otvorio političku borbu oko očuvanja »starih zakona«, odnosno napetost između plemića-veleposjednika i zagovaratelja aktivne trgovačke politike, te unatoč gospodarskoj podjeli njihov zajednički istup protiv pristaša novih francuskih ideja. Ipak, kada se Dubrovnik morao odlučiti između Francuske i Rusije, izabrao je francusku okupaciju.

Republika je u dugogodišnjim ratovima na kraju 18. stoljeća bila uvijek neutralna, ali se poradi velike nebranjene trgovačke mornarice nije mogla izvući iz događaja. S dolaskom Napoleona u Italiju i na Jadran Dubrovnik je bio pritisnut francuskim trupama, ruskom flotom i austrijskim snagama koje su 1797. zauzele Dalmaciju i Boku. Kad je pak Požunskim mirom 1805. Napoleon dobio Dalmaciju, sljedeće su godine Francuzi, da bi mogli napredovati protiv Rusa u Boki, zaposjeli i Dubrovnik. Tom je prigodom Francuska dokrajčila »aristokratsku republiku«. Porta nije mogla pomoći. Unatoč svemu Republika je polagala nadu u Sultana. Nakon pada Napoleona, Austrija je na Bečkom kongresu i formalno dobila područje nekadašnje Republike. Turci su bezuspješno protestirali u Beču. Nekoliko godina nakon kongresa prestale su i posljednje turske intervencije.